

A MIÑA PRIMEIRA VIAXE Á ILLA DE ONS

"O FARO DA ILLA"

Por: Fernando Trigo Fontán

Non teño moi seguro o ano que fun a Ons por primeira vez, coido que está entre o 1976 e 1978. A illa de Ons, atopándose a un tiro de pedra dende a costa, era sen embargo un lugar pouco coñecido, enigmático, máxico,..., onde a lenda facíase realidade.

Contaba cunha comunidade humana que, por aquelas datas, estaba a pasar un momento difícil pois o seu porto non daba abrigo nin ofrecía seguridade aos modernos barcos de pesca que estaban a substituír ás dornas, que podían varar con suma facilidade nas praias despois da xornada pesqueira, e víanse obrigados a emigrar cara a outras vilas do continente (case todos foron a Bueu), e montar alí unha nova vida, pero a súa capacidade de traballo e sufrimento, facíao levadío.

Aínda así, ou polo menos ese verán, unha grande maioría das familias das zonas de Canexol, Curro, Caño e algunhas de Pereiró e Cucorno, vivían na Illa, cultivaban as terras e posuían animais.

Era unha comunidade moi pechada, aínda que xa tiñan un importante contacto con terra. Traballar amizade non era nada doado senón contabas con alguén que che abriera camiño. O meu primeiro apousento foi en Curro; montei a tenda de campaña detrás das casas que deberían ocupar o cura e o mestre, dixeránme que alí non habería problema pois eran terras que deixaran de traballar hai tempo.

Naqueles intres á Illa non ía moita xente e o barco de pasaxe tampouco ía todos os días polo que, chegada a tardiña, os poucos campistas que estabamos xuntabámonos nas tabernas de Curro e, en pouco tempo, coñeciámonos todos.

Daquela coñecín ao coordinador desta interesante revista, Tino Pardellas (Tinón) como alí o chamaban, que xa levaba uns anos pasando na Illa as súas vacacións. Era un magnífico mergullador e, pola noite, non faltaba algún pinto, maragota, sargo ou polbo, para que, na taberna do Checho nos xuntáramos

todos e fixeramos unhas boas caldeiradas ás que tamén se unían os mariñeiros que se achegaban á taberna mentres esperaban que as redes fixeran o seu traballo no mar, e aportaban algún marisco para logo rematar todo cunha grande troulada.

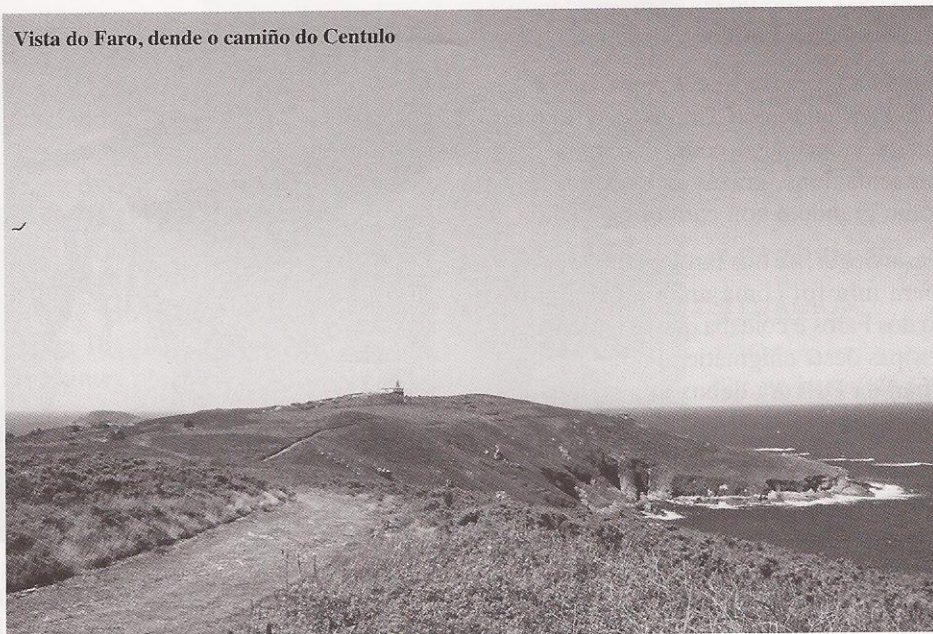
As horas e os días pasaban axiña. Pola mañá era tempo de repouso, segundo como che fora a noite; aproveitabas para camiñar, ir á praia, ler,..., logo ao mediodía, xuntabámonos nos bares do Acuña ou Checho e alí, saboreando uns vermús, preparabamos o plan da tarde. A maioría das tardes pasabámolos de dous xeitos: Indo a axudar a algún veciño, co que xa colleramos amizade, a buscar leña, a traer aos piornos os carros de man ategados de sacos de patacas, a ir ás praias a buscar

golfeiro se o día anterior houbera marusía,..., ou botándolles unha man en calquera arranxo nas súas precarias vivendas. Outro xeito, dicir que era o máis interesante, era *enrolarnos* nalgún dos poucos barcos de pesca illán que tiñan base en Ons no verán, e ir con eles a levantar as redes, regresando logo á noite cun cargado caldeiro de marisco e peixe que nos regalaban e que

pasaba a formar parte da caldeirada da cea.

En definitiva, os trinta e tantos días que pasei aquel verán na Illa de Ons, foron inesquecibles. Moitas das amizades feitas perduraron no tempo, aínda sen ter practicamente relación algunha dende aquela. Personaxes illáns como Checho, a súa filla Lola, a muller que estaba sempre pelando patacas detrás da barra do seu bar, o Acuña, Manolo (coñecido como "O Terco"), Francisco o patrón do Cro, os seus mariñeiros dos que sinto non lembrarme dos nomes, Delmiro que tiña un peculiar ton de voz, Ramiro que era o axudante dos fareiros,..., e moitos outros dos que teño a súa cara na mente pero dos que non recordo o seu nome, fixeron que aquela estancia en Ons sexa recordada, case con todo luxo de detalles, trinta anos despois.

Vista do Faro, dende o camiño do Centulo

Os fareiros de Ons, de esquerda a dereita: Paco, Fernando Liste, Fernando de Noia e José María Seguí. Detrás deles, con camisa branca, Ramiro, o axudante de faros.

OS FAREIROS

Xa levaba uns días na Illa e chamábame a atención un corpulento home de case dous metros de alto e cun peso que debería andar ao redor dos 130 kg. Era un home moi faladeiro e notábase un grande respecto cara a el por todos os da Illa.

Un día que me atopaba na barra do Acuña, miro que ese corpulento home baixaba charlando con Tinón. Saín do bar co fin de saudalos e inviteinos a tomar algo, cousa que aproveitei para as conseguíntes presentacións, grazas ás que, por fin, souben quen era ese home grandote con cara de bonachón.

Tratábase de Jose María Seguí, un dos fareiros titulares do Faro de Ons. Aquilo para min foi coma unha regalía pois sempre fun un namorado dos Faros e coidaba que se o montaba ben podería coñecer as tripas deste enigmático Faro illán que xunto co piñeiral de Chan da Pólvora debuxan a silueta de Ons dende a costa da Lanzada.

Non foi difícil iniciar a amizade. Aínda que José María era unha persoa bastante seria, tamén lle gustaba a festa e a troula, polo que, en poucos días xa tiñamos a confianza suficiente como para pedirlle visitar o Faro e mirar o proceso de acendido que, por certo, era todo un solemne cerimonial, medido, meticuloso e exacto.

Tiven a sorte de compartir con el grandes parrafeadas. Era unha persoa culta, bo coñecedor da Illa e dos seus habitantes, e un experto do mundo da electrónica o que lle trouxera unha grande reputación entre os illáns, pois arranxáballes todo tipo de maquinaria, aínda que pouca había, ou inventábaa para mellor levar os seus traballos agrícolas ou pesqueiros.

Puiden, da súa man, asistir a varios acendidos e ata participar nalgúns dos rituais que necesariamente había que realizar antes do prendido da mecha. Visitei todo o faro, impresionáronme as vistas dende a súa lanterna, admirables as baldosas das paredes dos seus corredores decoradas con dornas, aquela sala onde tiñan todo tipo de aparellos e onde anotaban no seu particular e oficial "libro de bitácora" todas as incidencias diarias que ocorran engadidas as meteorolóxicas,...., e non

falemos da tranquilidade que se respiraba nas súas dúas terrazas, dende as que, nun par de ocasións, tiven a sorte de gozar, coas vistas da ría de Pontevedra, a costa de Soavela, a praia da Lanzada ou do imponente mar oceánico, do relax e a lectura á vez que a pel tostábase axudada dunha suave brisa que mitigaba a calor.

Foi moi gratificante o coñecer a José María e compartir con el tardes de faladoiros cos veciños. Era fabuloso mirar como lograba sacarlle unha morea de historias, contos, lendas... que facían que as tardes voaran. Pero as cousas boas din que duran pouco e iso foi o que pasou, aos poucos días de coñecelo tocou relevo e outro novo fareiro chegou a Ons.

En Ons había tres fareiros que tiñan quendas de 15 días e un axudante, Ramiro, veciño da Illa que traballaba cos tres, aínda que creo que había outro peón, pero eu non cheguei a coñecelo.

A José María relevouno Fernando de Noia, oriúndo desa vila da costa Coruñesa. Fernando era totalmente distinto a José María. Era un home moi divertido e ocorrente, e, a carón

Vista do interior do Faro. Azulexos do corredor decorados con figuras de dornas

da súa gran profesionalidade, era un gran festeiro e participaba con veciños e visitantes en todas as troulas que se organizaran. Dende o meu punto de vista, perdín aquelas interesantes charlas, faladoiros e conversas cos veciños da man de José María que eran moi enriquecedoras, pero hai que recoñecer que con Fernando os días eran moi entretidos e amenos.

Ao terceiro fareiro non o coñecín, segundo parece era un home moi reservado. Practicamente non saía do Faro e pouco contacto tiña cos visitantes. Tamén resultou que, cando fixeron o relevo, eu fora de pesca e non puiden despedir a Fernando nin coñecer ao novo, e aos tres días marchei.

Pouco máis podo dicir dos fareiros de Ons que eu coñecín. Os trinta días non dan para moito nunha Illa como a de Ons que ofrecía un innumerable abano de atractivos e en todos querías participar e coñecer. Para rematar esta pequena colaboración que me pediu Tinón para esta revista que, polo

seu décimo aniversario, vai a estar dedicada á Illa de Ons, farei un percorrido pola historia e as características do Faro de Ons.

POSIBLES FAROS DA ILLA DE ONS ANTES DA CONSTRUCCIÓN DO ACTUAL

Supoñemos que en Ons ao igual que noutras partes de Galicia, existiron sinais e ata construcións dedicadas a axudar á navegación. O lume e o fume foron os primeiros sinais que se empregaron para guía e comunicación nos días de escasa visibilidade e sobre todo, cando escoitaban o pitar das sirenas dos barcos, din que se prendían fogueiras nos sitios máis altos da Illa coa fin de anunciar perigo ou a proximidade de rochas e escollos.

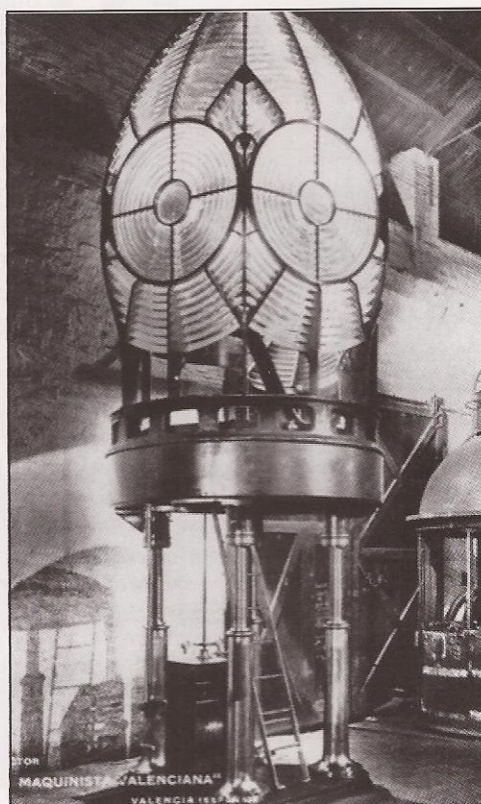
Os probables lugares que os illáns utilizaban para facer as fogueiras e onde, posiblemente, houbo algunha construción para favorecelas, foron : O Alto do Cucorno onde está instalado o Faro, ao ser a parte máis alta da Illa e visible desde calquera punto do mar. O Alto do Centulo para sinalar a proximidade do Illote do Centulo. Na banda sur da Illa o alto de Fedorentos ou no da Vixía, avisarían da presenza da Illa de Onza, pois é lugar de saída dos barcos cara ao Atlántico. Aínda que estes datos son parte da fala popular, hai que telos en conta dentro da historia da Illa pois seguro que se prenderon lumes para axudar á navegación coma ocorreu noutras Illas e costas do mundo. A costa das Rías Baixas foi a elixida maioritariamente para internarse por vía marítima en Galicia. A súa costa baixa e areosa, a súa boa climatoloxía e ao atoparse nas súas augas a Ruta Xacobeá Marítima cara a Santiago de Compostela, facilitaba a elección. Estas costas, ao longo dos séculos, tiveron numerosos visitantes e sufriron importantes acometidas (Fenicios, Celtas, Romanos, Normandos, Sarracenos, corsarios do norte, turcos, mouriscos, ingleses, . . .). Foi debido a iso, que os habitantes das Illas como os da costa, buscaran o xeito de avisarse da chegada de naves descoñecidas.

É de supoñer que os primeiros faros de aviso de costa máis preto da Illa son o Castelo da Lanzada a carón do Grove, a Torre de Santo Tomé en Cambados e as torres do Oeste en Catoira. A Illa de Ons marca unha perfecta liña recta entre o Castelo da Lanzada, e o de Santo Tome en Cambados.

Facer lumieiras de aviso en Ons tivo unha grande importancia. Contan que: ... cando algún veciño caía enfermo e a súa gravidade era tal que necesitaba un rápido traslado, os valentes mariñeiros da illa non poñían inconvenientes en saír , inda que houbera forte temporal, nas súas fráxiles dornas para levar ao enfermo a terra.

Ao chegar ao continente, e despois de poñer ao enfermo nas mans dun médico, tiñan a obriga de achegarse aos montes da zona á que arribaran (Cabo Udra na Península do Morrazo ou Punta Cabicastro na Península do Salnés), para anunciar aos illáns da chegada sen novidade a terra, facendo unha grande fogueira.

Outras veces as fogueiras acendíanse desde Ons para anunciar aos illáns que saíran coas Dornas a Bueu, por calquera motivo, da imposibilidade de achegarse e desembarcar na Illa por mor do temporal ou por forte marusía.

Nova óptica para o faro de Ons, unha das moitas que se cambiaron ou reformaron tra-la aprobación do Real Decreto de 10 de Outubro de 1901

O FARO DA ILLA DE ONS¹

SITUACIÓN

O faro está situado na parte máis alta da Illa, no barrio do Cucorno a unha altura de 128 metros.

HISTORIA

A primeira vez que se iluminou o Faro na Illa foi o 13 de Abril de 1865. Era un faro de 5º orden. O antigo edificio era un rectángulo dunha planta de 13,5 x 14,80 m., e a súa distribución interior facíase por medio dun vestíbulo e un corredor. A torre cilíndrica, encaixábase ata a metade do seu diámetro na cara que daba

¹ Datos sacados do libro "Isla de Ons, Privilegio de la Naturaleza". Mº Jesús Otero Acuña. 1998.

BAR LONXA
PORTONOVO

Teléf: 986724333

* ALBARIÑO

ESPECIALIDAD

*PESCADITOS

*MARISCOS

EL PUERTO. CÓMODA TERRAZA

ao mar e estaba rematada por un balcón voado e unha torre de cantería octogonal.

Tiña unha lámpada de aceite, das de émbolo e peso, que se cambiou 13 anos despois por unha *Maris* para petróleo dunha mecha. Para o seu perfecto funcionamento contaba con dous fareiros.

Coa aprobación do Plan de Reforma de Alumeado de 1902 decidiron que debería ter maior alcance e con grupos de 3 destelos brancos. Para conseguir estas condicións, en 1904 púxoselle unha instalación de vapor de petróleo e calefacción exterior *Sautter Harlé* pero foi insuficiente. Coma lle pasaba a un bo número de faros, sería preciso reformar a torre, cambiar o aparato e aumentar o edificio

A solución adoptada foi a de construír un novo faro sobre a base do primeiro, facendo un edificio igual a aquel a 10 m de distancia, uníndoos por un corpo que lle daría a forma de "U".

A torre antiga demoleuse na parte superior, erguéndose outra octogonal con torre de igual sección e que remata nunha lanterna de 3,70 m. de diámetro e montantes helicoidais construída pola Maquinista Valenciana. Os materiais empregados foron de cachotería con perpiaños en esquinas, zócalos, cornixa, xambas e linteis.

O proxecto foi realizado por Rafael de la Cerda e modificado por Ramiro Pascual. As obras inauguráronse o 4 de Xullo de 1926 cunha óptica da casa inglesa *Chance Brothers* de 920 mm. de distancia focal montada sobre unha base e flotador de mercurio con capacidade para 325 Kg. O conxunto foi fabricado tamén pola Maquinista e está accionado por unha máquina de relojería accionada por un peso de 115 Kg e o seu custo total ascendeu a 100.500 ptas.

Para o alumeado púxoselle un sistema de petróleo a presión por incandescencia *Chance*, con capillos de 85 mm. A característica, reformada por unha orde de 1906 sobre a inicialmente prevista, foi a de catro destelos relampos cada 24 segundos, cun alcance nominal de 24 millas.

A electricidade chegou da man dun grupo de baterías empregadas para as luces interiores. Recargábanse por medio dun aeróxerador auxiliado por un pequeno grupo electrógeno de 2,5 H.P. que tamén servía para un radioteléfono co que se establece comunicación diaria con terra e coa veciña Illa de Sálvora. Na actualidade conta con dous grupos electrógenos.

A pesares destas reformas, entre as que hai que incluír o revestimento exterior con azulexos que se realizou no ano 1932, e do tempo transcorrido, conserva todas as súas características e era xunto con Sálvora e Sisargas, dos poucos faros de petróleo que inda subsistían.

Entre as obras proxectadas figuran as de acondicionamento de catro vivendas, a automatización da instalación luminosa e a substitución dos grupos existentes por outros de 10 Kw.

FAROS DE PETRÓLEO

Só subsisten naqueles casos nos que existen grandes dificultades para a electrificación e é preciso un alcance superior ao dos faros de acetileno. Empregáronse moito no pasado, pero agora están a piques da súa desaparición.

A luz prodúcese igualmente pola combustión do petróleo vaporizado a presión e previamente quente, co osíxeno. Os de Ons, Sálvora, Sisargas eran o exemplo dos poucos que inda funcionaban en Galicia.

Houbo unha reforma máis profunda que alcanzaría ao resto das costas españolas, contida no Real Decreto do 18 de outubro de 1901 e cuxo propósito era aumentar a intensidade luminosa para conseguir un maior alcance, eliminar as luces fixas dándolle aparencia que non sufriran alteración coa distancia, coma sucedía nos de luz variada por escintileos, ni que esixiran longo tempo para recoñecelos e conseguir que os faros de recalada, separados por unha distancia inferior a 100 millas ou os da costa, en 5º millas non tiveran a mesma aparencia.

FUNCIONAMENTO

Este sistema de sinal ten unha serie de operacións a realizar todos os días.

Ao funcionar con petróleo:

- Débense cargar os acumuladores cada tres días.

- Todos os días antes de acendelo, hai que dar presión ao combustible cunhas bombas de man.

- Logo hai que quentalo e preparar o capillo da lámpada.

- Hai que subir a man o peso motor que imprime o xiro necesario axudados duns sistemas de engrenaxes.

- Acender o lume e estar vixiantes para que a chama este sempre acendida.

O FARO ACTUAL

Este ritual de acendido que tiñan que realizar os fareiros e axudantes, fai xa uns anos que desapareceu debido a que hoxe funciona con electricidade producida por uns paneis solares instalados nunha finca ao oeste do Faro.

En 1977 proxéctase o cambio da cuberta coa demolición das terrazas e renovando o balcón e a cúpula da torre. Faise unha cuberta a catro augas e impermeabilizan con tea asfáltica, tamén renovan o azulexado exterior dos muros e torre. En 1994 houbo novas reformas coa impermeabilización e limpeza da cúpula e preparouse unha das salas para conservar nela pezas de antigos faros co fin de que sirvan para un futuro museo.

Interior da sala museo do Faro